

РОЗДІЛ 4. ГРОМАДСЬКИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ АНТИУКРАЇНСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНИ

Російсько-український конфлікт, що вже понад рік триває в Донбаському регіоні, має два базові виміри: реальний та віртуальний. Упродовж 2014–2015 років українці стали свідками, з одного боку, прямого військового вторгнення на територію суверенної держави, з іншого – жертвою безпрецедентної антиукраїнської пропаганди. Саме тому події, що ескалувалися 2014 р., дістали назву гібридної війни. Інформаційний компонент цієї війни був надзвичайно вагомим та визначальним як для перебігу конфлікту, так і для реагування на нього громадськості в Україні й поза її межами.

Як зазначив український письменник та публічний діяч Ю. Андрухович, «конфлікт на Донбасі – це насправді війна культур. Їхня називається «русский мир», а наша «Вільна європейська Україна» [1]. Характерною особливістю антиукраїнської інформаційної війни стало те, що проти України було застосовано весь арсенал технології репресивного дискурсу – засоби масової інформації послідовно відкидали усі факти, які суперечили офіційній версії Кремля щодо трактування політичних подій в Україні. Принципова поверховість у висвітленні конфлікту на Донбасі стала своєрідним алібі навіть для всесвітніх медіа, чий авторитет не піддавався сумніву. Так, наприклад, британська корпорація BBC наголошувала на коректності поняття «громадянська війна» щодо характеристики подій на Донбасі. Відповідне трактування BBC офіційно використала у відповідь на скаргу журналіста О. Северина, яку він розмістив на власній сторінці у Facebook. «Ми розуміємо, що ви вважаєте невідповідним застосування терміна «громадянська війна» для характеристики ситуації в Україні... Тим не менш, бойові дії українців проти українців за майбутнє своєї країни є досить масштабними, щоб виправдати використання цього терміна» [2]. Разом з тим, на сьогодні жодний міжнародний документ, що стосується подій в Україні, не містить терміна «громадянська війна», тож позначення збройного конфлікту на Донбасі як «громадянської війни» є риторичною провокацією, інформаційним фальсифікатом, що спрямований на руйнування проєвропейського

політичного курсу України, формування образу українців як нації війни, занепаду, деградації, перманентних, неузгоджуваних між собою ідентифікаційних суперечностей.

Такий контекст інтерпретації подій в Україні є дієвим механізмом виключення з поля уваги світової громадськості фактора російського зовнішнього впливу на дестабілізацію ситуації на Донбасі. На цьому, зокрема, наголошувала головний редактор німецького видання Bild Online Дж. Рейчелт, стверджуючи, що практика інтерпретації конфлікту в Україні як «Bürgerkrieg» (громадянської війни) є яскравим прикладом злагодженої та ефективної пропагандистської машини. «Більшість німецьких видань, у томі числі і моє, саме так робить. Але в Україні немає громадянської війни. Цей термін прямо запускає путінська пропагандистська машина, яка показує війну як внутрішнє питання України, але не як акт агресії. Називати такі дії «громадянською війною» – це значить принижувати націю, яку атакували, принижувати наших читачів та нашу професію. У наших публікаціях – не місце для мови пропаганди. Пропаганда продовжує війни. Пропаганда є притулком для вбивства. Пропаганда руйнує свободу преси» [3]. Таким чином, без прямого оголошення війни українська нація стала жертвою потужної російської експансії, передовсім у форматі активної роботи антиукраїнської пропагандистської машини, на яку, за свідченням В. Зеленіна, українського експерта з інформаційних технологій, «Москва витрачає 5 мільйонів доларів щодня» [4].

Засаднича мета пропаганди – загострення соціокультурних протиріч, популяризація «мови» ворожнечі, із притаманним поділом суспільства на «Своїх» та «Чужих», створення своєрідної паралельної реальності із систематичною дезінформацією та підривом довіри до ЗМІ. Так, згідно з опитуванням, проведеним Центром Разумкова у березні 2015 р.^{*}, рівень довіри громадян до українських ЗМІ є критично низьким: зовсім не довіряють українським ЗМІ 17%

---

^{*} Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

опитаних, переважно не довіряють 26,6% респондентів, що сумарно становить понад 43% громадян [5]. Аналогічне опитування, проведене центром Разумкова у грудні 2014 р. *, засвідчило дещо вищий кредит довіри до ЗМІ: зовсім не довіряли українським ЗМІ 15,3% опитаних, переважно не довіряли 23,9% респондентів [6]. Таким чином, українська громадськість демонструє тенденцію до зниження довіри до засобів масової інформації, заперечуючи їх авторитетність як агентів впливу та протидії антиукраїнській інформаційній агресії, і загалом – як джерела достовірної та всебічної інформації про перебіг суспільно-політичних подій у країні. Значною мірою така девальвація суспільної довіри зумовлена поширеною практикою використання «джинси» на телебаченні, радіомовленні, пресі. Так, наприклад, у межах одного випуску новин «Факти тижня» від 25 січня 2015 р. тема захисту Донецького аеропорту по-різному трактувалася ведучою і кореспондентом на місці подій: у підводці озвучувалася цифра 246 днів оборони летовища, а безпосередньо у сюжеті називалася цифра 242 дня, після чого журналістом було акцентовано увагу глядачів на «десятках знищених» найманців з Чечні під час одного зі штурмів аеропорту. Як доказ таких даних було наведено синхрон невідомого чоловіка, відвернутого від камери, який засвідчив, що «загинуло... дуже багато» [7], і саме це партикулярне свідчення стало основою для умовиводу журналіста, без звернення до ширшої доказової бази підтвердження зазначеного факту. Таким способом через засоби масової інформації насаджувалися панічні настрої, культивувалося нераціональне та однобічне сприйняття реальності. Громадськість у цій структурі комунікації переважно виступала не стільки активним суб'єктом контрпропаганди, скільки пасивним реципієнтом інформаційних атак на Україну та свідком маніпулятивного «жонгливання» фактами та версіями подій у коментарях незліченних аналітиків, журналістів, очевидців. Неготовність нації до консолідованої роботи щодо протидії антиукраїнській інформаційній війні стала однією з причин поглибленої дезінтеграції українського суспільства.

---

* Дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічна служба Центру Разумкова з 19 по 24 грудня 2014 р. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Разом з тим, важливо, що українські громадяни чітко усвідомили роль Російської Федерації у дестабілізації ситуації на Сході України. Соціологічне опитування, проведене Центром Разумкова з 6 по 12 березня 2015 р. *, засвідчило, що, відповідаючи на запитання «Як Ви оцінюєте позицію Росії в конфлікті на Сході України?», 71,8% українців визнали Росію державою-агресором, стороною конфлікту, лише 8,4% були переконані, що Росія не причетна до подій на Сході України, не є стороною конфлікту, 19,8% опитаних не визначилися з відповіддю [8]. Отже, російська експансія в Україні має очевидний характер для переважної більшості українських громадян. В умовах зниження довіри до ЗМІ та визнання переважною більшістю українців Росії стороною конфлікту на Донбасі, частина українців формує мережу альтернативних, неформальних інформаційних каналів, що спрямовані на руйнування директивного мислення та некритичного сприйняття суспільно-політичних подій в Україні. Як зазначав директор соціологічної служби Центру Разумкова А. Биченко, «дедалі більше людей готові брати відповідальність на себе і діяти самостійно... на цьому етапі прогресивність і рівень розвитку суспільства випереджає прогресивність і розвиток державного апарату. І, швидше за все, суспільство підтягне рівень державного управління до своїх значно збільшених і усвідомлених потреб» [9]. Цю тенденцію до партикулярної участі в громадському житті підтверджував, зокрема, і Ю. Андрухович: «Я ж натомість дію майже винятково індивідуально. Я, можливо, теж активіст, але не громадський, а індивідуальний... Це така паралельна дипломатія, робота з громадською думкою західних країн. Ми ж так чи сяк будемо разом, тому на їхню громадську думку обов'язково треба впливати» [1]. Таким чином актуалізується важлива потреба суспільного менеджменту – позиціонування українців як консолідованої, мирної нації.

---

* Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 7 по 16 серпня 2015 року. Було опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

Однак ця «паралельна дипломатія» не є панацеєю для більшості українців, це засвідчують дані соціологічного опитування «Протидія російській пропаганді в регіоні конфлікту» [10], яке було проведене з 26 по 28 лютого 2015 р. Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення громадської організації «Телекритика». Дослідження репрезентувало громадську думку міського населення в п'яти областях: Харківській, Одеській, Херсонській, Донецькій та Луганській (включно з районами, що на момент опитування не контролювалися українською владою). Як засвідчило дослідження, основним джерелом інформації про стан справ в Україні для мешканців південно-східних регіонів є телебачення: 83% респондентів дізнаються новини з програм загальнонаціональних каналів. Близько третини опитаних стверджують, що можуть приймати російський канал «РТР», такий самий показник у «НТВ» та «ОРТ», «РБК» «ловлять» 17%. Мешканці підконтрольних Україні територій вважають українські джерела в цілому скоріше правдивими, російські – упередженими та необ'єктивними. Представники територій «ДНР-ЛНР» дотримуються протилежних поглядів. Тож російська пропагандистська машина впевнено перемагає на тимчасово окупованих територіях Донбасу. У інших південно-східних регіонах найбільш провокативні меседжі російської пропаганди не користуються підтримкою. Так, найменш популярним є твердження про те, що Майдан – це фашистський переворот. З ним погоджуються 27% і не погоджуються 54% респондентів. Разом з тим, оцінка наслідків Майдану в регіоні конфлікту досить песимістична. Переважна більшість, 66% респондентів, вважає, що головними наслідками Майдану є анексія Криму, збройне протистояння на Донбасі та економічна криза в Україні, не погоджуються з цим тільки 15%. Незважаючи на розчарування українською владою, ідеї сепаратизму на територіях, підконтрольних Україні, не набули масової підтримки. 84% опитаних вважають, що Донбас має залишитися в складі України. У «ДНР-ЛНР» 50% респондентів бажають відділитися, 50% готові розглянути можливість лишитися за умови зміни статусу цієї території [10]. Тож громадська оцінка перспектив розвитку української державності є дуже суперечливою.

Водночас в Україні динамічно формується громадське середовище, яке здійснює окремі важливі заходи з протидії антиукраїнській інформаційній війні. Так, український кризовий медіа-

центр став ініціатором запуску у березні 2015 р. інформаційного сайту UKRAINE UNDER ATTACK [11], на якому акумулюється перевірена інформація про російську агресію в Криму та на частині Донбасу. Фальшивки російської пропаганди проти України також публікують авторитетні ЗМІ, як, наприклад, «Радіо Свобода», на сайті якого можна знайти фото та відео підтвердження фейків російської пропаганди, зокрема таких, як демонстрація телеканалом «Світ 24» «біженців» з України, які насправді є біженцями з Косово, або ж поширений у соціальних мережах фейк про те, що у місті Тернополі проходив мітинг щодо возз'єднання з Польщею, хоча насправді це був антиурядовий мітинг у Варшаві [12]. Важливими інформаційними джерелами спростування пропагандистських атак на Україну є Інтернет ресурси професійних співтовариств журналістів та громадських активістів stopfake.org, int.hromadske.tv, UkraineToday, Euromaidan Press, TrolleyBust тощо.

Так, ініціатива випускників і студентів Могилянської школи журналістів stopfake має викривальний характер щодо неправдивих публікацій про Україну. На сторінках сайту stopfake наведено розгалужену доказову базу систематичного викривлення та фальшування інформації про Донбас та загалом про події в Україні, а також дано детальну інструкцію щодо розпізнання фейків у ЗМІ. Так, зокрема, до найбільш дієвих інструментів верифікації даних віднесено фото-перевірку, яка дозволяє виявити фотошопи «розбомбленого» Донецька, наприклад, через плагін «Who stole my pictures» (дослівно: «Хто вкрав мої зображення?»), а відео звернення антиукраїнського характеру активісти stopfake радять перевіряти через контекстний пошук ключових слів, які є у відео, розміщеному в Інтернеті. Так, поширений відеоролік-звернення до «київської хунти» матері вбитого військового від 14 травня 2014 р. після пошуку у YouTube за ключовими словами насправді постає як звернення до В. Путіна матері вбитого росіянина, в якому вона просить припинити військові дії на Донбасі [13].

Стихійні громадські ініціативні групи та окремі активісти теж активно долучаються до боротьби із дезінформацією щодо України. Так, 21 червня 2015 р. під офісом Служби безпеки України в Києві пройшов мітинг «зомбі»-активістів, які протестували проти розповсюдження в Україні газети «Весті». Мета акції, за словами організаторів, полягала в тому, щоб привернути увагу суспільства до проблеми

існування російської пропаганди в Україні, зокрема, під виглядом проросійської газети «Весті». «Точкові» заходи також застосовуються щодо антиукраїнських пропагандистів у ЗМІ. Так, 1 липня 2015 р. з України депортували пропагандистку російського «Первого канала» з причини «деструктивної антиукраїнської діяльності» [14]. Свою лепту у протидію інформаційній агресії вносять окремі громадяни: у 2014–2015 рр. програміст з Києва Є. Докулін у межах створеного ним проекту «Українські кібервійська» провів низку заходів з протидії інформаційній війні проти України: домігся блокування інтернет-сайтів прихильників сепаратизму, а також електронних рахунків окремих прихильників т. зв. «ДНР» та «ЛНР» у системах Webmoney та «Яндекс.Гроші», відстежив та спростував елементи російської пропаганди у вільній енциклопедії «Вікіпедія» тощо [15].

Одна з ключових цілей інформаційної агресії проти України – послабити почуття патріотизму, належності до однієї історико-культурної традиції українства, культивувати дистанціювання та апатію щодо проблем національного масштабу та сприяти підриву авторитету Української держави як в очах українських громадян, так і на міжнародній арені. Саме тому особливо важливим механізмом громадської протидії українофобській інформаційній війні є волонтерський рух, який об'єднує людей доброї волі, що працюють в умовах мілітаризованих районів Донбасу і поза його межами, керуючись ідеалами патріотизму та гуманності, виконують важливу роботу в місцях кровопролиття – забезпечуючи українців необхідними ресурсами для виживання та встановлення миру на тимчасово окупованих територіях.

Соціальний феномен українського волонтерства – ознака динамічного розвитку громадянського суспільства в Україні, зростання соціального капіталу нації. Український волонтерський рух – критична маса українців та благодійників з усього світу, які змінили і надалі істотним чином впливають на українську суспільно-політичну реальність. Спонтанні громадські ініціативи, які формувалися у середовищі активістів Революції Гідності, поступово структурувалися у окремі напрями волонтерської роботи: «парамілітарний (допомога армії), гуманітарний (опіка цивільним населенням) та медико-госпітальний» [16]. Таким способом волонтери створили нові канали забезпечення українських громадян необхідними ресурсами, фактично створивши альтер-

нативну систему суспільного менеджменту. Набула широкого розголосу теза про те, що «волонтери створили армію» та значною мірою перебрали на себе функції державних інституцій.

Незважаючи на те, що велика кількість волонтерських організацій не є офіційно зареєстрованою в Україні через низку законодавчих бар'єрів, ефективність та значимість роботи волонтерського руху в Україні має широке суспільне визнання: так, згідно з дослідженням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова з 22 по 27 липня 2015 р.^{*}, волонтери стали лідерами суспільної довіри українців. Довіряють волонтерам 67% опитаних, не довіряють – 23 %, баланс довіри – недовіри становить +44% [17]. Також, як свідчить дослідження «Волонтерський рух в Україні», проведене компанією GFK Ukraine на замовлення Організації Об'єднаних Націй в Україні 20–26 листопада 2014 р.^{**}, найбільш поширеною формою волонтерської діяльності у 2014 р. була допомога українській армії, включаючи допомогу пораненим, на другому місці – допомога людям похилого віку, інвалідам, дітям і т.д. [18]. Таким способом демократичні цінності солідарності, колективної участі та відповідальності за суспільно-політичний поступ активно впроваджується українським волонтерським рухом, істотно блокуючи інформаційні акти агресії проти Української держави, зокрема, її таврування як країни із домінуючими патерналістськими установками серед населення.

Понад те, волонтерський рух також став безпрецедентно важливим суб'єктом популяризації символічних вимірів українства. Так, наприклад, лише у 2014 р. громадські активісти у різних населених пунктах провели численну кількість проукраїнських заходів, що були присвячені національному вбранню (паради вишиванок), національному прапору (автопробіги, вивішування прапорів на балконах будинків, перефарбування у кольори національного прапора мостів та інших елементів міської інфраструктури), ідеї

---

^{*} Опитано 2011 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

^{**} Вибірка – 1000 респондентів віком 16 років і старші. Вибірка репрезентативна населенню України (за винятком Криму) за регіоном, розміром населеного пункту, статтю та віком згідно з даними Державної служби статистики станом на 01.01.2013 р.

національної єдності та непорушності кордонів України (флешмоб «Карта України», що потрапив у національну Книгу рекордів), прямої фінансової допомоги через sms благодійництво. У соціальних мережах, зокрема, був оприлюднений ще один особливий флешмоб: мешканці Криму, Слов'янська та інших міст Сходу України фотографували свої паспорти з написом «Врятуйте людей Донбасу» або «Крим – це Україна» [19]. Реагування волонтерського руху на вияви українофобської пропаганди містять цілком конструктивні, націотворчі ідеї культивування патріотичних почуттів та належності до спільноти єдиної держави.

Однак російська пропагандистська машина оперативно реагує на проукраїнські акції та змінює основні меседжі, спрямовані на формування негативних стереотипів серед громадян України. Так, авторитетне британське видання «The Economist» у матеріалі «Альтернативна реальність» відзначило нову тактику російської пропаганди, аналізуючи риторику Кремля щодо України: «Якщо раніше Україна змальовувалася як неонацистська держава, солдати якої спалюють села та розпинають дітей на Сході країни, то останнім часом риторика змінилася – в російських ЗМІ Україна зображується як держава-невдаха, яка не може повернути свої борги та порушує норми міжнародного права, через що змушує панікувати своїх західних партнерів» [20]. Така деструктивна риторика спрямована на підриг міжнародного іміджу України як демократичної держави зі стійкими проєвропейськими цінностями.

Негативні стереотипи щодо сприйняття мешканців Донбасу і, зокрема, переселенців з окупованих територій – ефективний інструмент насадження атмосфери «Чужості», «Інакшості», «непримиренності» у суспільстві. Цим часто користуються ангажовані проросійською пропагандою ЗМІ, висвітлюючи тему соціальної міграції в Україні. Так, проросійські ЗМІ активно ретранслюють тезу про те, що вихідці з Донбасу – «зайві люди», які нікому не потрібні [21]. «Щоб запобігати цим впливам, українські ЗМІ мають, нарешті, говорити не лише про Донбас і Крим – а для Донбасу і Криму» [22], тобто об'єднати всю країну, формуючи ті інформаційні повідомлення, які сприятимуть усталенню настроїв міжрегіональної доброзичливості, соціального партнерства, громадянської солідарності. Так, колишній губернатор Луганської області Г. Москаль, відкрито виступив із закликом до українських громадян утриматися від застосування

термінів, що торкаються гідності населення Донбасу: «Насадження мовних стереотипів є одним зі способів маніпулювання громадською думкою та викривленням реальної картини дійсності. Наші журналісти не повинні опускатися до рівня російських пропагандистів, а навпаки – називати речі своїми іменами» [23]. Соціальне напруження, пов'язане із внутрішньою міграцією вихідців з Донбасу, значною мірою спровоковане культивуванням образу «поганого переселенця», що має стійкі проросійські симпатії на тлі затьяжної українофобії. Однак, якщо взяти до уваги офіційну статистику – за даними Міністерства соціальної політики кількість зареєстрованих переселенців в Україні станом на 14 вересня 2015 р. становила 1 мільйон 483 тисячі 119 осіб [24] (при цьому реальна кількість внутрішньо переміщених осіб є значно вищою, оскільки окремі переселенці не були офіційно зареєстрованими), – то можна прослідкувати тенденцію, що велика частина мешканців Донбасу зробила свій громадянський вибір, залишившись в Україні, не приставши ані до табору сепаратистів, ані до мігрантів у Росію. Ці переселенці – колективний суб'єкт протидії інформаційній агресії, спрямованій на розкол українського суспільства, вони – той соціальний капітал, що дозволить відновити довіру та налагодити суспільний діалог, консолідувати українську націю. Вимушене переселення відкриває для представників Донбасу Україну у новому світлі, сприяє формуванню у переселенців більш збалансованого, неангажованого погляду на представників інших регіонів України, деміфологізує політичні штампи та кліше, які систематично тиражуються проросійськими ЗМІ.

Одним із методів ведення антиукраїнської інформаційної війни є культивування меседжу щодо незбагненої складності та заплутаності політики. Так, американська журналістка Е. Епплбаум наголошувала, що таким способом Росія, зокрема, відреагувала на авіакатастрофу МН17 у Донецькій області в 2014 р.: «Росія не сказала – ми цього не робили, а натомість запустила в інформаційне поле 15 різних версій, як це сталося. Від вірогідних до неймовірних. Таким чином російська пропаганда перекоонує – неможливо знайти правильну відповідь, що ж власне відбулося» [25]. Таким чином, широким верствам громадськості нав'язуються переконання про неможливість будь-якого раціонального судження про політику, факти стають предметом маніпуляцій, довільних підтасовувань та нескінченних викривлених інтерпретацій, т.зв. «версій» тих чи

інших подій. Переконавання через раціональну аргументацію підмінюється залякуваннями через інформаційні повідомлення, перенасичені негативними емоціями. Це, своєю чергою, провокує атмосферу підозри та недовіри до ЗМІ, дистанціювання громадян від великої політики та закріплення у свідомості переконання, що політика – надто заплутана, елітарна справа «обраних», доступу та можливостей реального впливу на яку практично не існує. Це консервує конформістські настрої та провокує апатію серед широких верств суспільства.

Аналізуючи процеси повільної національної самоідентифікації на тлі зростаючої ангажованості національних та міжнародних ЗМІ, варто зазначити, що вони значною мірою пов'язані зі зростаючою віртуалізацією політичного життя, примноженням ефемерних, інсценізованих форм здійснення політики, коли боротьба за політичну владу та її підзвітність перед громадянами була переведена у розважальний, споглядально-некритичний режим, який значною мірою культивував естетичний компонент політичних практик, виводив на перший план оцінку політичної комунікації, зважаючи на її видовищність та навіть азартність. У цьому контексті політика все більше синтезувалася із практиками мімікрії та фальсифікації. Це, у свою чергу, призводило до мінімізації раціонального судження про політичну сферу загалом, істотно звужувало можливості активної участі громадян у формуванні напрямів соціального розвитку, що в умовах інформаційної війни проти України створювало загрозу для культурної і, як наслідок, – територіальної колонізації Української держави.

Разом із тим, у самій Росії adeptів антиукраїнської інформаційної війни відзначали публічними нагородами. Так, відома різко пропагандистською спрямованістю телепрограма «Вести недели» та її ведучий Д. Кісельов отримали у 2015 р. російську телевізійну премію «Тєфі» в номінації «Інформаційна програма». У категорії «Ведучий інформаційної програми» ці нагороди здобули журналісти телеканалу «Росія-1» М. Сіттель і А. Кондрашов, які репрезентували головний випуск щоденної програми «Вести» [26].

На тлі громадського захоплення російськими медійними журналістами в самій Росії світова громадськість з дедалі більшим занепокоєнням висловлювалася щодо інформаційної війни, яку розгорнула Росія не тільки в самій Україні, а і у світовому інфор-

маційному просторі, нарощуючи агресивну риторичу. Пропаганда «хунти», «бандерівців», «фашистської загрози», що активно насаджувалася проросійськими ЗМІ в Україні та за її межами, була критично сприйнята на міжнародному рівні. Так, наприкінці 2014 р. на сторінці НАТО у YouTube з'явився відеоролик із промовистою назвою «То де ж фашисти у Львові?» [27], який спростовував міф про появу та розвиток неонацистських рухів в Україні, який активно використовувала в інформаційному просторі Росія з метою дискредитації української нації. Також у березні 2015 р. європейські лідери звернулися до Верховного представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Ф. Могеріні з проханням розробити план протидії російській пропаганді, яка посилилася у контексті конфлікту в Україні.

Паралельно із офіційними урядовими контрпропагандистськими ініціативами відомі світові інтелектуали теж не залишилися осторонь проблематики інформаційної війни. У квітні 2015 р. знаний публіцист, старший науковий співробітник Інституту Legatum П. Померанцев виступив із заявою щодо російської пропаганди, наголосивши, що «Росія намагається переконати світ у тому, що гарантії США щодо колективної безпеки є порожніми, а метою російських ЗМІ є не показати правоту Російської Федерації, а дезорганізувати і деморалізувати Захід». Водночас П. Померанцев зазначив, що «є кілька методів, які допоможуть подолати російську дезінформацію. Зокрема, це захист інформаційного простору від фейків, поширюваних російськими медіа, сприяння медіа освіченості суспільства, запровадження антикорупційних мереж, підтримка якісної журналістики в Центральній і Східній Європі, підтримка незалежних російських ЗМІ та допомога росіянам з альтернативним баченням своєї країни» [28].

Міжнародна громадськість дедалі більше стає активним співучасником інформаційної протидії російській пропагандистській системі: так, у Литві товари, які рекламувалися на російському телебаченні, позначали «колорадськими» наклейками із написом «Не купуй кремлівську пропаганду» [29] з метою недопущення зростання прибутків від рекламних компаній, які отримують російські ЗМІ. Крім того, важливим інструментом громадського спротиву пропагандистській дезінформації були публічні демарші відомих журналістів щодо редакційної політики російських ЗМІ. Так, американська журналістка Е. Уолл у березні 2014 р. в

прямому ефірі звільнилася з каналу Russia Today на знак протесту проти російської агресії в Україні. Вона зазначила, що на час війни в Україні фінансований Росією телеканал Russia Today був мобілізований як інструмент пропаганди [28], його використовували як маніпулятивну зброю, щоб люди сприймали офіційну версію Кремля щодо трактування подій в Україні як єдино правильну версію реальності.

Вагомий чинник у контрпропагандистській роботі в інформаційному контексті – активна взаємодія держави та громадського сектору, що в демократичних країнах мають взаємний вплив та підзвітні один одному, чим забезпечують збалансовану систему стримувань та противаг у системі інформаційної безпеки держави. Так, представники громадськості отримують змогу контролювати владу з питань, що становлять суспільний інтерес, а також активно впливають на процес вироблення та прийняття політичних рішень. У свою чергу, державні враховують у політичних орієнтаціях суспільні настрої та співпрацюють із представниками громадського сектору задля збереження балансу лояльності у соціумі, забезпечуючи державно-громадське партнерство. В Україні ці практики не є усталеними. Суспільство з часів розвалу Радянського Союзу залишалося значною мірою маргіналізованим та деморалізованим. Компенсують це лише окремі ініціативи волонтерів, журналістів, публічних осіб, які спрямовують свою роботу на демістифікацію української історії, творення єдиного культурного простору для українців, налагодження каналів двосторонньої комунікації між владою та громадянами, творення позитивного іміджу України у світі.

***

Антиукраїнська інформаційна війна сформувала у публічному просторі України та за її межами репресивний дискурс, що має на меті закріпити у суспільній свідомості переконання про те, що Донбас – зона громадянської війни, що, по суті, виключає факт зовнішньої агресії Російської Федерації в Україні.

Маніпулятивні технології фальшування та перекручування інформації спрямовані на дискредитацію України на міжнародній арені, насаджування негативних стереотипів у сприйнятті українців як нації війни, занепаду, деградації, перманентних, неузгоджуваних між собою ідентифікаційних суперечностей, несумісних із демократичними цінностями.

Пропагандистські провокації антиукраїнського змісту зумовили формування альтернативних інформаційних каналів суспільної взаємодії на засадах патріотизму та консолідації української нації. Лідером довіри серед агентів протидії антиукраїнській інформаційній війні був волонтерський рух, що утворив ефективну мережу соціальної взаємодії на засадах благодійництва.

Систематичне використання як російськими, так і українськими ЗМІ т.зв. джинси підриває довіру українських громадян до ЗМІ як джерела достовірної, повної, неупередженої інформації. За таких обставин все більш затребуваними стають незалежні інтернет-проекти, спрямовані на деміфологізацію фейків антиукраїнської пропаганди, а також індивідуальні ініціативи, що блокують поширення сепаратистських настроїв через точкові заходи, зокрема, флешмоби патріотичного змісту, спрямовані на демонстрацію суспільної єдності та злагоди в питанні розбудови України як єдиної, консолідованої держави із проєвропейським баченням свого майбутнього.

Ключовим агентом протидії антиукраїнській інформаційній війні у світовому масштабі є міжнародна спільнота – високопосадовці, інтелектуали, які, прагнучи зупинити проросійську машину з фабрикивання інформації, відкрито заявляють про солідарність з українським суспільством у прагненні до утвердження демократичних цінностей свободи слова, незалежних ЗМІ, розвитку громадянського суспільства.

1. Андрухович Ю. Конфлікт на Донбасі – це насправді війна культур / Юрій Андрухович // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/person/2015/03/2/190102/view_print/

2. Корпорація ВВС наполягає, що конфлікт на Донбасі є «громадянською війною» // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/2/7073199/?attempt=1>

3. Огляд преси // Громадське ТБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hromadske.tv/world/prezident-vzyavsvya-za-ukrayinskikh-oligarkhiv-ogly/>

4. Інформаційна війна Росії: чи можлива ефективна протидія? // Польське радіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/193547>

5. Соціологічне опитування. Соціальні інституції. Якою мірою Ви їм довіряєте? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1030

6. Соціологічне опитування. Якою мірою Ви довіряєте наступним державним і недержавним інституціям? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1000

7. Потік корпоративної джинси. Огляд висвітлення порушень стандартів журналістики в підсумкових щотижневиках ICTV, «України», «1+1», «Інтера» та 5-го каналу // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/weekly/potik_korporativnoi_dzhinsi/

8. Соціологічне опитування. Як Ви оцінюєте позицію Росії в конфлікті на Сході України? // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=1024

9. Биченко А. Відмінності між Заходом і Сходом України поступово зникають / А. Биченко // Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://life.pravda.com.ua/person/2015/03/2/190102/view_print/http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=1240

10. Соціологічне опитування. Яким є рівень підтримки меседжів російської пропаганди у зоні конфлікту // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yakim_e_riven_pidtrimki_mesedzhiv_rosiyskoi_propagandi_u_zoni_konfliktu_sotsiologi_chne_opituvannya/

11. Україна під прицілом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukraineunderattack.org

12. Фальшивки російської пропаганди проти України // Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/media/photogallery/25422026.html>

13. Как распознать фейк // StopFake. Борьба с неправдивой информацией о событиях в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stopfake.org/kak-raspoznat-fejk/>

14. З України депортували пропагандистку російського «Первого каналу» // Тиждень UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/139839>

15. Українські кібервійська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/eugene.dokukin/posts/1432357840363324>

16. Нагорна О. Чим волонтери 2015 відрізняються від волонтерів 2014 / Олена Нагорна // Висновки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vysnovky.com/separateopinion/1576-chim-volonteriv-2015-vid-riznyayutsya-vid-volonteriv-2014>

17. Кому більше довіряють українці: владі, громадськості, ЗМІ..? // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/komu-bilshe-dovirjayut-ukrainci--vladi_gromadskosti_zmi_.htm

18. Волонтерський рух в Україні // GFK Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gfk.com/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf

19. Патріотичні флешмоби: кожен висловлює любов до України посвоєму // Гурт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gurt.org.ua/news/recent/23267/>

20. Вже не «фашисти»: російська пропаганда змінює терміни щодо українців // Деловые новости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donecknovosti.com/ukraina-mir/vzhe-ne-fashisti-ros-iska-propaganda-zm-.html>

21. Вихров М. Совсем лишние люди. Как беженцы из Донбасса оказались никому не нужны / Максим Вихров // Slon [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slon.ru/world/lishnie_lyudi_kak_bezhentsy_iz_donbassa_okazalis_nikomu_ne_nuzhny-1161750.xhtml

22. ГО «Телекритика» представила рекомендації з протидії російській пропаганді // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/go_telekritika_predstavila_rekomendatsii_z_protidii_rosiyskiy_propagandi/

23. Москаль закликав відмовитись від термінів «луганда», «лугамбе» і «лугандонія» // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/moskal-zaklikav-vidmovitis-vid-terminiv-luganda-lugambe-i-lugandoniya-151903_.html

24. У Мінсоцполітики озвучили кількість зареєстрованих переселенців // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/u-minsopolitiki-ozvuchili-kilkist-zareyestrovanih-pereselenciv-184656_.html

25. Епплбаум Ё. Кремлем будується цілий фейковий світ / Енн Епплбаум // Media Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/enn_epplbaum_kremlem_bu-duetsya_tsiliy_fejkoviy_svit/

26. Тэфі. Индустриальная телевизионная премия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tefitv.ru/category/nomination/nomination-2015/>

27. Ukraine: where are all the fascists? // NATO Channel on YouTube [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=3HCV_VVERac

28. Світ проти кремлівської пропаганди: Mythbusters, бойкот RT та «антикорадські» наклейки // Тиждень UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/135174>

29. У Литві російські товари стали позначати колорадським жуком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/news/152530.V-Litve-rossiyskie-tovari-stali-pomechat-koloradskim-zhukom-uk>